

Мотлях Олександр Іванович, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

ПОЛІГРАФОЛОГІЯ ТА ЇЇ МІСЦЕ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛІСТИКИ

Завдяки більш як столітній історії зародження, становлення та розвитку поліграфа йому належить особливе місце в системі сучасних науково-технічних приладів. Однак серед науковців нині триває жвава дискусія щодо галузевої належності цього пристрою. Окремі теоретики його визнають навіть криміналістичним науково-технічним приладом. Такі позиції обґрунтовані практичним аспектом використання поліграфа та допомоги спеціаліста, який володіє спеціальними знаннями щодо його застосування, для перевірки правдивості наданих особою інформаційних даних, пов'язаних із обставинами вчиненої та розслідуваної події злочину. Безперечно, результати застосування цього приладу надають неоціненну допомогу в кримінальній процесуальній діяльності з розслідування вчинених злочинів, але він не може бути визнаний суто криміналістичним приладом з огляду на його полігамні процеси, які не притаманні одній галузі наукових знань. Тому цей прилад і пов'язана з ним діяльність цілком заслуговують на виокремлення в нову міждисциплінарну галузь знань – поліграфологію. Вона становить міждисциплінарну галузь знань про науково-методичні основи, технічні, організаційні та правові умови проведення психофізіологічного дослідження осіб із використанням поліграфа з метою перевірки (діагностування) інформаційного стану ідеальних (уявних) слідів відображень, які стосуються процесів судочинства, оперативно-розшукової, трудової, службової, комерційної діяльності тощо. Сферами застосування поліграфології може бути будь-який сектор державної, колективної чи приватної діяльності, у якому затребуваними є спеціальні поліграфологічні знання.

Що ж до криміналістики як фундаментальної, прикладної юридичної науки, то поліграфологія певною мірою є дотичною до її системи, зокрема в контексті її розділів, а саме: загальної теорії криміналістики; криміналістичної техніки; криміналістичної тактики; криміналістичної методики або методики розслідування окремих видів злочинів. Зокрема, поліграфологію можна розглядати у взаємозв'язку із загальною теорією криміналістики, зокрема з її методологічними засадами. Вона, окрім спеціальних методів, як і криміналістика, також послуговується основоположними методами діалектичної та формальної логіки (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, абстрагування); загальнонауковими методами (спостереження, опис, експеримент, порівняння, вимірювання, моделювання тощо). Зазначений інструментарій дає можливість спеціалісту опанувати сутність процесу розслідуваної події злочину та її особливості, що дасть змогу якомога якісніше підготуватися до проведення психофізіологічного дослідження чи судової психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа. Тобто на основі наданих слідчим, прокурором, суддею копій із конкретних матеріалів відкритого кримінального провадження відносно розслідуваної події злочину спеціаліст-поліграфолог має можливість оцінити зміст запитань, поставлених перед ним уповноваженим компетентним суб'єктом, які потребують з'ясування.

Більш специфічним є місце поліграфології в криміналістичній техніці. Протягом певного часу побутувала думка окремих учених-криміналістів про передбачення в розділі «Криміналістична техніка» окремого самостійного розділу «Криміналістична поліграфологія» (або ж як окремого підрозділу криміналістичної техніки). Зокрема, таку позицію обстоював російський учений-поліграфолог Ю. І. Холодний, який наголошував на тому, що криміналістична поліграфологія: а) спрямована на виконання специфічних криміналістичних завдань, пов'язаних із дослідженням ідеальних (уявних) слідів відображень, подій учинених злочинів; б) характеризується поширеністю (має наростаючий обсяг прикладного застосування в кримінальному судочинстві та правоохоронній практиці) і специфікою об'єктів дослідження (апаратурний підхід до дослідження пам'яті людини в криміналістичних цілях); в) є методологічно та методично розробленою (забезпечена власною криміналістичною теорією).

Однак, таку точку зору поліграфолога-практика не було підтримано. Вона зазнала нищівної критики з боку інших російських учених (Є. П. Іщенко, Я. В. Комісарової, А. Ю. Молчанова, С. І. Оглобліна та ін.). Стосовно цього питання ми також не можемо бути солідарними з твердженням Ю. І. Холодного, з огляду на низку аргументів.

По-перше, науковець фактично монополізував поліграф і дослідження з його використання, уводячи його лише в науку криміналістику. Постає запитання: як же бути іншим галузям права, кримінальному праву та процесу, цивільному праву й процесу, господарському та адміністративному праву і процесу, практичним сферам його застосування, у яких поліграф набув широкого визнання (військовій, розвідувальній, оборонній, стратегічній, банківській, кредитно-фінансовій, трудовій, комерційній та інших сферах)?

По-друге, незрозумілим є те, яку методологічну та методичну розробленість, забезпечену власною приватною криміналістичною теорією, мав на увазі Ю. І. Холодний, визначаючи криміналістичну поліграфологію як самостійний розділ прикладної науки криміналістики. Можливо, автор оперував власне методологічною та методичною розробленістю поліграфології як галузі міждисциплінарних знань, апробованої часом і практикою. Так, цей автор у подальшому відмовився від запропонованої ним ідеї виділення поліграфології в самостійний розділ

криміналістики, означивши її на рівні окремої теми «Криміналістичні діагностичні дослідження із застосуванням поліграфа».

Щодо взаємозв'язку поліграфології з криміналістичною тактикою, то, на нашу думку, він найбільше виявляється в оперативно-розшуковій діяльності, адже дає змогу:

- звузити коло підозрюваних та осіб, причетних до події вчиненого злочину;
- визначити ймовірну роль опитуваної з використанням поліграфа особи щодо планування, підготовки й учинення конкретного злочину;
- оцінити достовірність інформації, яка повідомляється цією особою, і на її основі висунути обгрунтовану версію щодо розслідуваної події загалом чи окремих її обставин;
- здобути оперативно значущу інформацію, яку в інший спосіб отримати неможливо;
- отримати фактичні дані, матеріальні докази й інші інформаційні дані для своєчасного проведення оперативно-розшукових дій і слідчих заходів, спрямованих на виявлення, розкриття й запобігання злочинів тощо.

У слідчій діяльності поліграфологія сприяє забезпеченню доказів, отриманих у процесі виконання окремих слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів, зокрема має на меті перевірку:

- достовірності показань осіб щодо обставин конкретного злочину;
- кола осіб, причетних до розслідуваної події злочину, або тих, які володіють такою інформацією;
- місцезнаходження матеріальних доказів, пов'язаних із відкритим кримінальним провадженням;
- правдивості показань свідків, достовірності інформаційних даних, отриманих від очевидців, потерпілих чи заявників.

Слід також звернути увагу на місце поліграфології в криміналістичній методиці або ж методиці розслідування окремих видів злочинів. Ураховуючи, що розслідування злочинів є специфічною діяльністю, пізнавальна й організаційно-тактична сутність якої зумовлена особливостями формування доказової інформації та встановленням законом порядку її одержання й використання, то в цьому процесі одне з пріоритетних місць може належати саме поліграфології. Її використання допоможе розібратись у тонкощах пізнання подій минулого за залишеними матеріальними та психофізіологічними (уявними) слідами, що визначається такими особливостями, як відсутність безпосереднього сприйняття події слідчим та дією об'єктивних і суб'єктивних факторів на сліди розслідуваної події. Таким чином, поліграфологія може надати неоціненну допомогу в процесі розслідування вчинених кримінальних правопорушень, пов'язаних з подіями минулих років; складних багатоепізодних злочинів; подій, що відбулися за участі злочинних та організованих злочинних груп, тощо.